

*De afbeeldingen in dit boekje komen
uit de Beeldbank van het Stadsarchief
Amsterdam, tenzij anders vermeld*

de ontwikkeling van de halsgevel

Wat moet je als classicistisch geschoold architect in Amsterdam waar de bouwopdrachten weliswaar voor 't oprapen liggen, maar waar die onmogelijke percelen minder dan 7 meter breed zijn en zo'n 30 meter diep. Een classicus wil het omgekeerde; vooral een breed front en de diepte kan niet bommen. Dan heb je een probleem! Wat je tot dan getekend hebt, past niet op zo'n perceel. Jacob van Campen liep daar tegen- aan, gaf het op en vertrok weer. De gebroeders Philips en Justus

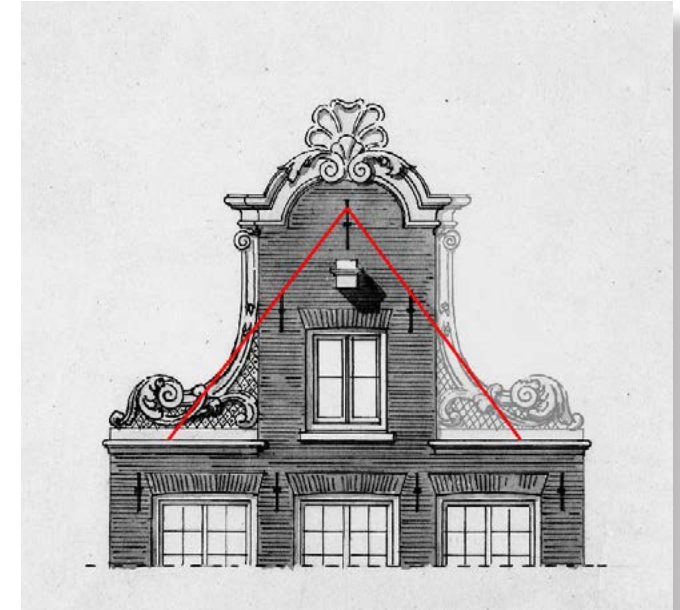
Vingboons vonden de oplossing door de stijlkenmerken in smalle gevels te implementeren. Welke dat zijn? Om te beginnen een gevel van natuursteen en dan vooral de pilasters als vervangers van de zuilen tussen een oneven aantal vensterassen. Het puntdak bestond ook in het classicisme, denk aan een tempel, en ook dat werd afgedekt met een driehoekig bouwelement, het tympanum ofwel tym- paan. De oplossing voor de afdekking van het dak dat dwars op de straat staat, keken ze af van de trapgevel.

- ▲ De vertaling van de gebroeders Vingboons was de smalle halsgevel, maar nog steeds van natuursteen en rijk versierd met pilasters en beeldhouwwerk; de Cromhouthuizen naar ontwerp van Philips Vingboons, Herengracht 362-370
- ◀ Het Trippenhuys is een schoolvoorbeeld van Hollands classicisme; ontwerp Justus Vingboons, Kloveniersburgwal 29

Zo ontstonden de eerste halsgevels van de classicistisch geschoolde broers Vingboons, bijvoorbeeld de vier Cromhouthuizen (p.2 r). De pilasters rond de middelste raampartij lopen hoger door dan de overige en worden door een miniatuur timpaan afgedekt. Het hoogteverschil wordt getrapt als bij die goeie ouwe trapgevel, maar het slechts één grote trap. De schets laat zien dat er dan een gebied overblijft waar de daklijn niet afgedekt wordt. Ook daar werd iets op gevonden: het klauwstuk. Dat was een gelegenheid om met beeldhouwwerk op los te gaan, zover als de geldbeurs van de klant reikte.

Deze huizen hadden een groot probleem waardoor u er ook niet veel van vindt in de stad. Duur waren ze, alleen voor de rijken! Natuursteen wordt in Holland niet gevonden en moet geïmporteerd worden. Logisch dat ons populairste bouw materiaal, de baksteen van gebakken rivierklei, de plaats van natuursteen in ging nemen. Verder bleven alle stijlkenmerken aanwezig. Je kunt prima pilasters samenstellen uit bakstenen. Maar het kon zeker goedkoper! Het eerste sneuvelde het beeldhouwwerk, de guirlandes en de bewerkte klauwstukken.

- ▼ De zin van het klauwstuk, namelijk de afdekking van het schuine dak (rode lijn)
- ◀ Natuurstenen halsgevel met dubbele pilasters op anderhalf perceel; Herengracht 388 door een Vingboons of een navolger. Oorspronkelijk waren er ook nog smalle ramen tussen de pilasters, zoals in de top nog zichtbaar is.

Links het Witte Huys van David Sohier, Keizersgracht 319, naar ontwerp van Philips Vingboons (1639). Het is een schoolvoorbeeld van de aanpassing van de stijlkenmerken van het classicisme aan het gemiddelde Amsterdamse bouwperceel. De pilasters eindigen met een kapiteel waarbij de klassieke Griekse bouworden Dorisch-Ionisch-Korintisch werden aangehouden. Ook het tympaan als dekking van de pilasters is klassiek. Rechts de vernieuwde gevel van Singel 460 (Witte Lam/Odeon) naar ontwerp van dezelfde Philips Vingboons (1662). De kapiteelloze pilasters zijn rudimentair aanwezig, de middelste raampartij had oorspronkelijk zolderluiken. De stoep verdween bij de verbouwing van 1837, waarbij ook de vlakke top van de gevel gewijzigd werd in een halfrond tympaan.

- ▲ *Pilaster halsgevel in baksteen; Keizersgracht 214*
- ▲ *Pilaster halsgevel in baksteen; Korte Prinsengracht 9*
- ▶ *Pilaster halsgevel in baksteen; Beulingstraat 27*

Vingboons kreeg vele navolgers maar zelden van zijn statuut. Dat blijkt ook uit de honderden naar zijn ideeën gebouwde halsgevels in de stad. Op deze pagina een paar voorbeelden van de verwording van de classicistische idealen. De uitbundige klauwstukken werden meer dan eenvoudige gestucte elementen (afbeelding rechts) of verdwenen helemaal en werden vervangen door vlak metselwerk. In het laatste geval mogen we blij zijn met hardstenen banden langs het metselwerk, maar ook dat bleef soms uit

en werd vervangen door een rollaag van bakstenen. De stap naar de klokgevel, de totaal uitgekledede versie van de halsgevel was snel gemaakt en werd de opvolger van de halsgevel.

Vandaag noemen sommige architectuurhistorici de smalere klokgevels (links) ook wel ingezwenkte halsgevels.

- ▲ De tragische gang van rijk-gedecoreerde naar volledig uitgekledede halsgevel; sommige architectuur-historici spreken in het laatste geval al van een klokgevel
- De verflakking (letterlijk) van de halsgevel; geen pilasters meer en het beeldhouwwerk is op z'n gunstigst vervangen door stucwerk; Egelantiersgracht 215-217

▲ De fraaie classicistische gevel van Keizersgracht 328 is in de loop der tijd nogal veranderd en niet bepaald ten goede; links de gevel van 1642, midden de fantasiegevel van 1914 en rechts de tuitgevel van 1974; alleen de stoep overleefde alle veranderingen en de vensterindeling van de betetage – foto's SAA

De 'halsgevel' is geen populair type om te herbouwen. Onpraktisch qua verdeling van benutbare ruimte, in de ogen van een architect tenminste. Er zijn weinig voorbeelden, anders dan van instellingen als Heemschut, Stadsherstel, enzovoort, die zich wagen aan een herbouw. Maar als het wel gebeurt..., als-tublieft niet zó.

- ▲ Gevelsteen in 2018 herplaatst en gepolychromeerd; foto VVAG
- ◀ Bergstraat 6, Huis de Korenmaat voor de afbraak in 1955
Foto: © Ir. Jan van Dijk
Stadsherstel ontfermde zich over de gevelsteen en plaatste die boven de doorgang naar Singel 148, rechts op de foto's
- ▶ Bergstraat 6 zoals in 2013 herbouwd; een betonnen karkas is met zwarte metaalplaten bekleed en dient als kantoorgebouw
Foto: © Walther Schoonenberg

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

